

Jiří ZEMAN
Univerzita Hradec Králové

DOI: 10.14746/bo.2021.1.8

Ty jo, to seš dobrá!

Kladné hodnocení lidských vlastností, znalostí, dovedností a schopností a jejich výsledku patří k častým strategiím ve veřejné i soukromé komunikaci. Jejich fungování však česká lingvistika zatím větší pozornost nevěnovala. Dosavadní výzkumy se opíraly hlavně o dotazníky a soustředily se na verbální vyjádření tohoto specifického typu komunikační strategie. Také jeho pojmenování je různé: setkáváme se s výrazy pochvala, chvála, lichotka, poklona, ocenění, projev obdivu, projev uznání apod.

Recenzovaná publikace¹ preferuje termín *kompliment*. Slovníky současné češtiny označují tento výraz jako slovo zastaralé a expresivní a význam vymezují synonymy poklona, lichotka, popř. dalšími výrazy. Vzniká však otázka, zda uvedená pojmenování nejsou jen částečná synonyma a zda způsoby ocenění komunikačního partnera a jejich různá vyjádření neoznačují odlišné komunikační strategie. Autorka užívá výraz *kompliment* jako zastřešující termín pro vyjádření úcty komunikačnímu partnerovi.

Publikace má 11 různě obsáhlých kapitol. Teoretická část (kapitoly 1–4) uvádí čtenáře do problematiky studia komplimentů. V úvodu definuje – v návaznosti na některé zahraniční práce² – kompliment jako vyjádření pozitivního hodnocení určeného komunikačnímu partnerovi, který je přítomen v dané komunikační situaci a podle mluvčího si zasluhuje být kladně ohodnocen. Předmětem/jevem komplimentu může být tedy cokoli, co naplňuje podmínku pozitivního hodnocení.

Jak ukazují některé zahraniční publikace (Hickey, Stewart 2005), kompliment je považován za jednu ze zdvořilostních strategií, jejímž cílem je ohodnotit komunikačního partnera poukázáním na jeho kvality. Proto autorka začleňuje komplimenty do širšího kontextu zdvořilosti na základě Leechových zdvořilostních maxim a teorie zachování „tváře”.³ Kompliment považuje za jeden ze zdvořilostních typů.

¹ Klára Dvořáková: *Ty jo, to seš dobrá! Jak se skládají komplimenty v češtině*. Praha: Academia, 2017, 280 s. ISBN: 978-80-200-2704-7.

² Připomeňme alespoň monografii o komplimentech v němčině A. Golatové 2005.

³ Viz blíže heslo zdvořilost in Karlík, Nekula, Pleskalová 2016, s. 2108–2112.

Součástí teoretické části je dále stručný přehled metodologických přístupů, které byly v minulosti aplikovány při výzkumu komplimentů u nás i v zahraničí. Vedle dotazníků autorka poukazuje na etnografický přístup či korpusový výzkum. Rozhodla se pro využití konverzační analýzy, což jí umožňuje popsat komplimenty a reakce na ně v autentické interakci. V centru její pozornosti jsou sekvenční a situační kontext komplimentů a jejich komunikační funkce. Tento metodologický přístup zatím v české lingvistice uplatněn nebyl.

Recenzovaná publikace vychází z rozsáhlého audiovizuálního materiálu získaného v přátelských a rodinných návštěvách,⁴ tedy v soukromé komunikaci (kapitoly 5 a 6). Vizualní záznamy umožňují zaznamenat také neverbální vyjádření komplimentů, popř. reakci na ně. Transkripty – detailně vypracované podle pravidel konverzační analýzy s podrobným popisem komunikační události jsou uvedeny v příloze na konci knihy – autorka předložila třem osobám a ty v nich označily komplimenty; tím se vyhnula subjektivnímu hodnocení a výběr verifikovala. Výzkum pak založila na materiálu 75 komplimentů.

Jádro publikace tvoří její druhá část, v níž je analyzován získaný materiál. Klíčová je sedmá kapitola (má přes 50 stran), v níž je prezentována klasifikace komplimentů. Autorka tak činí z hlediska jejich komunikační funkce, tj. záměru, s nímž byla výpověď vůči komunikačnímu partnerovi v konkrétní komunikační události produkována. Za základní komunikační funkci komplimentu považuje vyjadřování solidarity (shodu názorů na předmět,jev apod.). Při dělení komplimentů vychází z toho, zda komplimenty plní jen tuto základní funkci, nebo ještě jiné funkce.

První skupinu tvoří komplimenty s primární komunikační funkcí – utvoření či posílení solidarity; autorka je nazývá komplimenty při povšimnutí. Bývají umístěny po tematizaci předmětu/jevu. Jejich podstatou je reakce na situativní jev vyskytující se v aktuální komunikační události. Pokud jej mluvčí tematizuje přímo, jde o spontánní komplimenty při povšimnutí (např. *ty máš krásný šaty*). Pokud jej mluvčí produkuje na základě tematizace komunikačního partnera, jde o elicitované komplimenty při povšimnutí (A: *koupila sem si nový sexy šaty* – B: *ty ti sluší*).

Tyto komplimenty mohou mít ve výstavbě rozhovoru buď formu vedlejšího tématu (po jeho vyčerpání se komunikanti vracejí k hlavnímu tématu), nebo mohou přejít do samostatného hlavního tématu, které je dále rozvíjeno. Autorka je nazývá tematický kompliment: vztahuje se nejčastěji k předmětu/jevu, který není přítomen v situačním kontextu, proto musí být uveden a vysvětlen obšírněji.

Komplimenty se sekundární komunikační funkcí plní vedle primárního ještě další komunikační funkce, např. souhlas, udržování kontaktu apod. V návaznosti na metodologii konverzační analýzy autorka sleduje jejich funkci v preferenční organizaci

⁴ K tomu viz Hoffmannová, Müllerová, Zeman 1999.

rozhovoru. Ke komplimentům doprovázejícím či nahrazujícím preferované akce řadí souhlasné a děkovné komplimenty.⁵ Děje se tak nejčastěji formou přímého komplimentu (je zaměřen na komunikačního partnera), méně často formou nepřímého komplimentu zaměřeného na jinou osobu než adresáta komplimentu (*tvoje manželka výborně vaří*). Tyto sekundární funkce kompliment zesilují. Komplimenty mohou také doprovázet nepreferované akce, např. odmítnutí nabídky (A: *ber si eště* – B: *je to výborný, ale už nemůžu*), zde sílu komplimentu zeslabují. Je však třeba připomenout, že některé typy sekundárních funkcí jsou v publikaci vymezeny vágně. Intenzifikační komplimenty zesilují pozitivní hodnocení, není však jasné, co je kritériem zesílení. Kontaktové komplimenty slouží k udržení kontaktu komunikantů, ale to je – už na základě definice – cílem všech komplimentů. Pro popis sekundárních funkcí bude potřebné vymezit objektivnější a sourodější kritéria.

Jak ukazuje podkapitola 7.3, jednotlivé funkce se mohou v rozhovoru překrývat; značnou roli zde hraje situační kontext, který může stejné výpovědi přisoudit různé významy.

Zvláštní podkapitolu autorka věnuje ironickým komplimentům. Posoudit oprávněnost tohoto typu znesnadňuje jejich řídký výskyt (v knize jsou jen dva příklady). Ty naznačují, že jde o specifický typ exkluzivního humoru, který může komunikanty rozdělovat – tedy o opak toho, jak autorka vymezuje kompliment. Jeho základ tvoří disproporce mezi významem sekvenčním a interakčním, tedy význam toho, co je řečeno, je zasazen do významu toho, jak je to řečeno. V soukromé komunikaci bývají oba významy někdy oddělovány a rozhodující roli má interakční význam – komunikant sice vytváří kladné verbální hodnocení (např. *šikula*), ale nevyjadřuje pozitivní hodnocení.⁶

Osmá kapitola je věnována verbálnímu vyjádření komplimentů. Uplatňují se v nich podle očekávání především hodnotící přídavná jména (zejména *dobrý*) a příslovce (*skvěle, dobře*). Větší pozornost bude potřebné v dalším výzkumu věnovat intenzifikátorům, které zvyšují míru hodnocení. Nejde jen o umístění před hodnotícími výrazy (*moc pěkný*) a před výrazy, které primárně hodnocení nenesou (*takový auto bych fakt chtěl*), ale také o jejich výběr. Ten může být ovlivněn sociálními faktory komunikantů: v analyzovaném materiálu byl častý intenzifikátor *moc*, ale např. v komunikaci mládeže jsou frekventovanější výrazy *děsně, šíleně* aj.

Za pozornost stojí i to, že v analyzovaném materiálu se vůbec nevyskytla při hodnocení deminutiva. Výzkumy opírající se o dotazníky je uvádějí jako výrazný znak hodnocení.

⁵ K tomu viz též Chejnová 2005, s. 191–197.

⁶ Blíže viz Zeman 2013, s. 75.

Zajímavé výsledky přinesl také výzkum strukturní výstavby komplimentů. I když pozitivní hodnocení lze provést mnoha způsoby, v analyzovaných rozhovorech se vyskytlo podle autorky jen deset struktur. Nejčastější jsou syntaktické struktury s verbonominálním přísudkem *zájmeno + být + (intenzifikátor) + adjektivum* (např. *to je moc dobrý*), frekventované bývají také samostatné hodnotící výrazy (*perfektní*). Zvláštní pozornost autorka věnuje komplexním komplimentům, tj. zdvojeným komplimentům (*moc ti to sluší, seš v tom perfektní*). Tento typ může kombinovat různé struktury, mezi nimiž lze vysledovat také jisté vztahy, např. gradaci.

Přínosem publikace je, že si všímá také neverbální složky komplimentů (9. kapitola). Jde hlavně o prostředky sloužící k identifikaci jevu (deiktická gesta, pohledy, dotyky), neverbální prostředky podporující kladné hodnocení (např. mimika), autorka do této kapitoly řadí také specifické užití suprasegmentálních prostředků (větný důraz, příznaková intonace aj.). Pozornosti by neměla uniknout poznámka o funkci výrazu *hmm* (s. 115): poukazuje na důležitost zvukové formy fonací při určování jejich komunikačních funkcí.

10. kapitola je věnována reakci na komplimenty. Autorka ji zkoumá – opět v návaznosti na metodologii konverzační analýzy - z hlediska párových sekvencí. Materiál ukazuje, že nejčastější je reakce adresáta komplimentu. Mívá formu (ne)souhlasu s hodnocením, poděkování, komentáře, neverbální reakce, méně přesvědčivé jsou v publikaci vymezeny reakce minimalizace pozitivního hodnocení a vyjádření spokojenosti s hodnocením. Málo častá je reakce dalšího účastníka komunikační události, nepreferovaná je nulová reakce. Výzkum naznačuje, že některé funkce komplimentů přímo vyžadují konkrétní reakci na ně, např. na kontaktní komplimenty je nulová reakce.

V závěrečné 11. kapitole autorka hodnotí svůj výzkum. Jeho největším přínosem je uplatnění možností konverzační analýzy při výzkumu komplimentů, a přes výše uvedené připomínky také vypracování klasifikace komunikačních funkcí komplimentů. Přesvědčivost některých závěrů oslabuje příliš široké vymezení komplimentů, v některých případech není zcela jasná hranice mezi komplimentem a zdvořilostí.

Publikace se vyznačuje přehledným výkladem, přispívá k němu výstižný příkladový materiál a podrobný popis a interpretace průběhu jednotlivých rozhovorů a tím začlenění komplimentu do jeho sekvenčního kontextu. Je tedy přístupná i čtenářům z řad širší veřejnosti. Ti v ní najdou řadu příkladů, jak mohou komplimenty posilovat mezilidské vztahy. Ne náhodou dedikuje autorka knihu svému manželovi, „*jehož komplimenty jsou mi nejdražší*“.

Literatura

Golátová A., *Compliments and compliment responses: Grammatical structure and sequential organization*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005.

Hickey L., Stewart M. (eds.), *Politeness in Europe*. Clevedon–Buffalo–Toronto: Multilingual Matters Ltd., 2005.

Hoffmannová J., Müllerová O., Zeman J., *Konverzace v češtině při rodinných a přátelských návštěvách*. Praha: Trizonia, 1999.

Chejnová P., *Děkování a přijímání diků*, „Naše řeč“ 81, 2005, s. 191–197.

Karlík P., Nekula M., Pleskalová J. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016.

Zeman J., *Verbální a neverbální prostředky v komunikaci mládeže*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013.